

Ewa Dźwierzynska
Uniwersytet Rzeszowski

Imprinting alternatywą dla wielokrotnego powtarzania jednostek leksykalnych w procesie zapamiętywania

W ostatnich latach odnotowujemy znaczny wzrost zainteresowania możliwościami szybkiego opanowania języków obcych. Jest to związane z potrzebami i wymaganiami współczesności oraz ciągłym poszukiwaniem nowych sposobów zapamiętywania elementów języka obcego. Zapamiętywanie leksyki to proces długotrwały, a sukces może zapewnić jedynie systematyczna praca ucznia pod kierunkiem nauczyciela. Stosowane przez nauczyciela metody i procedury dydaktyczne oraz udzielane wskazówki, wspomagające wypracowywanie przez ucznia indywidualnych strategii zapamiętywania, mogą w znaczny sposób zwiększać efektywność tego procesu.

Nauka języka w warunkach szkolnych nie daje pełnej gwarancji jego opanowania. Wiele osób, chcąc biegle posługiwać się językiem obcym, powinna każdorazowo opanowywać znaczną liczbę jednostek leksykalnych, przekraczającą ilość wprowadzoną w czasie każdej jednostki dydaktycznej. Osoby takie sporządzają listy wyrazów do zapamiętania i przyswajają je podczas samodzielnej pracy nad językiem, stosując indywidualne sposoby (strategie) zapamiętywania¹.

Pomimo nieustannych wysiłków szerokiej rzeszy dydaktyków, lingwistów i nauczycieli języków obcych, dotychczas nie wypracowano uniwersalnych metod/technik nauczania, które niezależnie od warunków nauczania pozwalałyby w sposób efektywny zapamiętywać obcojęzyczne słownictwo. Najczęściej twierdzi się, że koniecznym warunkiem zapamiętania elementów języka jest ich powtarzalność w percypowanych tekstach (odbieranych ze słuchu i czytanych) oraz w wykonywanych ćwiczeniach. Istotnie, powtarzanie odgrywa niebagatelną rolę w zapamiętywaniu leksyki. Zapewnienie odpowiedniej powtarzalności słownictwa tylko w pewnym stopniu realizują podręczniki. Ich autorzy starają się, aby jednostki leksykalne prze-

¹ Strategie są nadrzędnymi schematami postępowania, wybieranymi w zależności od potrzeb dla rozwiązywania kompleksowych zadań, zob. R. Oxford, *Language Learning Strategies*, [in:] *What Every Teacher Should Know*. Rowley, Mass., Newbury House 1990.

znaczone do czynnego opanowania pojawiały się wielokrotnie w różnych kontekstach. Niemożliwe jest jednak zapewnienie w podręcznikach wysokiej powtarzalności wyrazów, która gwarantowałaby ich zapamiętanie.

Wielokrotne powtarzanie wyrazów oraz włączenie ich w niezbyt ciekawe sformalizowane ćwiczenia pozwala jedynie niewielu pilnym (zdolnym) uczniom zapamiętać je. Działania takie mają charakter ekstensywny, pozbawione są elementów poznawczych i czynnika motywacyjnego. Najbardziej efektywne przyswajanie słownictwa następuje w toku czynności komunikowania się, której towarzyszą nastawienie na wynik, napięcie psychiczno-intelektualne o charakterze poznawczym, emocjonalnym i estetycznym. Czynniki te pozwalają na długo zapamiętać nowo poznane wyrazy. Jak pisze W. Woźniewicz, „adekwatne przyswajanie słownictwa dokonać się może tylko w wyniku komunikatywnych czynności odbioru niebanalnej informacji w języku obcym i jej kombinatorycznego reprodukowania z postępującym wdrażaniem do łączenia reprodukcji z elementami produkcji własnych treści”².

Powtarzalność nie jest jednak jedyną drogą do przyswojenia znaków językowych. Inną drogą jest mechanizm imprintingu. W psychologii pojęcie „imprinting” (ang. wdrukowanie) określa utrwalenie się w świadomości ludzi i zwierząt bodźca wzrokowego, dotykowego lub z innych organów zmysłów³. Pojęcie imprintingu wiąże się ściśle z pracami badawczymi K. Lorenza, również A.P. Pawłowa. Znamienne jest, że dla utrwalenia informacji ma znaczenie np. rozwój osobniczy⁴. Imprinting związany jest ściśle z warunkowaniem, co dowiodły badania Skinnera i Pawłowa. Oznacza on nic innego jak kojarzenie bodźców.

Imprinting (ros. механизм запечатления) według określenia A.N. Leontjewa, to „запечатления по типу «раз и навсегда»”, gdy „в памяти образуется «ловушка» для слова, благодаря чему оно запечатлевается”. Zdaniem tego autora, dla zaistnienia imprintingu „нужно, чтобы то, что запоминается, отвечало потребности и немедленно подкреплялось ее удовлетворением”⁵.

² W. Woźniewicz, *Z zagadnień typologii ćwiczeń w kształtowaniu umiejętności mówienia w języku rosyjskim*, Rzeszów 1976, s. 150.

³ Termin ten używany jest również w etologii. W nauce tej imprinting stosuje się opisując rodzaj uczenia się, które odbywa się szybko, w relatywnie krótkim okresie i jest niezwykle odporne na wygasanie lub zmianę. Ma ono głęboki i trwały wpływ na późniejsze zachowanie społeczne w stosunku do obiektów bodźcowych. Klasycznym przykładem jest tu reakcja „piętna” u kaczek, polegająca na tym, że świeżo wyklułe kaczętko podąża za matką, zob. A. Reber, *Słownik psychologii*, Warszawa 2000, s. 28.

⁴ Jak wykazały badania K. Lorenza na ptakach, jeśli pisklęta gęsi pozostawały pod opieką naukowca, „obraz” rodzica zamiast dorosłej gęsi uosabiał uczony. Były również przypadki adoptowania młodych przez dorosłe osobniki z gatunków innych i naturalnie wrogich, jak słynne szczury pod opieką tchórza. Wczesna młodość oznacza większą podatność na bodźce, stąd większość uwarunkowań „wdrukowuje się” właśnie w niej.

⁵ Cyt. za: J. Henzel, *Imprinting jako sposób przyswajania kwantów informacji tekstowej i lingwistycznej*, [w:] K. Janaszek, R. Gawarkiewicz red., *Glottodydaktyczne i kulturowe aspekty komunikacji językowej. Księga jubileuszowa poświęcona 70-leciu profesor Krystyny Iwan*, Rozprawy i Studia Uniwersytetu Szczecińskiego, t. (DCVII) 533, Szczecin 2004, s. 65.

Janusz Henzel proponuje w odniesieniu do glottodydaktyki terminem imprinting określać „przechowywanie w pamięci długotrwałej oraz zdolność przywołania z pamięci i operatywnego zastosowania w mowie jednostki języka obcego (obcojęzycznego znaku językowego) – wyrazu, kolokacji, syntagmy, zdania, komunikatu – apercypowanego jednorazowo w sytuacji stymulującej zapamiętywanie”⁶. W drodze imprintingu może następować długotrwałe przechowywanie w pamięci znaków językowych i ich wchodzenie w skład czynnego zasobu leksykalnego.

Przytaczając dane autobiograficzne, J. Henzel opisuje sytuacje, w których znaki językowe przyswoił na zasadzie imprintingu. Znak językowy może zostać zapamiętany w sytuacjach, gdy:

- uświadamiamy sobie przydatność znaku językowego w możliwej oczekującej nas w przyszłości trudnej sytuacji,
- percypujemy znak językowy w trudnym dla nas momencie,
- percypujemy znak językowy jako ważną dla nas przestrożę,
- percypujemy znak językowy jako szczególnie istotny (wyrazisty, niezwykle, zmieniający bieg rzeczy) mimo, że nie odnosi się bezpośrednio do nas. Mogą to być zdania, które mogą być użyte w realnej sytuacji komunikacyjnej (stanowią wzór konstrukcji składniowej),
  - percypujemy znak językowy jako szczególnie znaczący dla nas, nobilitujący nas, zapewniający potrzebę akceptacji,
  - percypujemy znak językowy jako wyraz ironicznego stosunku interlokutora do nas,
  - percypujemy znak językowy jako celnie charakteryzujący jakąś osobę lub zjawisko,
  - percypujemy znak językowy jako wyrażający w sposób precyzyjny i dobitny ogólnie uznaną i ważną prawdę,
  - percypując dany znak językowy uświadamiamy sobie jego przydatność w konstruowaniu dyskursu, a szczególnie w opatrywaniu wypowiedzi swego rodzaju autokomentarzem,
  - znak językowy, który zapisał się na trwałe w naszej pamięci, stanowił istotny element usłyszanej lub przeczytanej anegdoty,
  - zapamiętanie znaku językowego następuje nie ze względu na cechy semantyczne, lecz jako przykład trudnej lub rzadziej stosowanej, ale przydatnej z punktu widzenia potrzeb komunikacyjnych struktury składniowej⁷.

Przeprowadzona wśród studentów IV roku Filologii Rosyjskiej Uniwersytetu Rzeszowskiego ankieta, dotycząca sposobów zapamiętywania obcojęzycznego słownictwa, potwierdza, że wiele osób doświadcza działania zjawiska imprintingu. W odpowiedziach⁸, większość respondentów podaje przykłady skuteczne-

⁶ Tamże, s. 67.

⁷ Tamże, s. 67–71.

⁸ Pytanie brzmiało: Czy przypominasz sobie jakąś szczególną sytuację, w której od razu zapamiętałeś jakiś wyraz lub zwrot obcojęzyczny? Jeśli tak, opisz tę sytuację.

go zapamiętania wyrazów i zwrotów obcojęzycznych na zasadzie imprintingu. Znaczna liczba ankietowanych wskazuje na możliwość zapamiętania elementów języka obcego w toku rozmowy z obcokrajowcami lub podczas oglądania rosyjskiej telewizji, a zwłaszcza filmów i reklam. Niektórzy z nich po usłyszeniu ciekawych (oryginalnych) lub z ich punktu widzenia potrzebnych w komunikacji językowej zwrotów (wyrazów) od razu je zapamiętują. Należy zauważyć, że zapamiętane zostają nie tylko znane czy zrozumiałe zwroty, lecz także te, których nie sposób zrozumieć, a które są istotne i niezbędne dla prawidłowego odbioru komunikatu. Potrzeba późniejszego sprawdzenia ich znaczenia w słowniku często powoduje ich błyskawiczne zapamiętanie.

Czynnikiem sprzyjającym zaistnieniu imprintingu może być poprzedzająca go sytuacja, w trakcie której miała miejsce konieczność użycia określonego wyrazu czy zwrotu w języku obcym. Brak możliwości użycia potrzebnych w konkretnym akcie komunikacji środków językowych, w pewnym stopniu zakłócający ten proces, a niekiedy będący powodem pewnego wzrostu poziomu stresu, powoduje, że po odnalezieniu ich w słowniku zostają natychmiast zapamiętane.

Jak wskazują wyniki ankiety, skuteczne zapamiętywanie ma miejsce również po usłyszeniu wyrazów i zwrotów w kontekście zabawnych historii czy anegdot (również tych opowiadanych przez nauczycieli) lub podczas słuchania piosenek. Studenci zauważają również, że wiele wyrazów zapamiętują w trakcie rozmów w języku obcym, które prowadzą podczas przerw, szczególnie wtedy, gdy spontanicznie tworzą śmieszne dialogi.

Ankietowani studenci stwierdzają, że łatwo zapamiętują wyrazy rosyjskie podobne brzmieniowo do wyrazów języka polskiego, a różniące się znaczeniowo, które wywołują śmieszne skojarzenia, np.: диван – dywan; кровать – krawat; ковер – kawior; доска – deska; урок – urok, itp.

Niektórzy ankietowani wskazują także na dużą efektywność zapamiętywania wyrazów języka obcego podczas czytania obcojęzycznych książek i gazet.

Analiza procesu dydaktycznego wskazuje, że istotne znaczenie dla skuteczności zapamiętywania leksyki ma wykorzystanie w nauczaniu elementów realioznawczych krajów posługujących się danym językiem. Mogą one służyć do zaznajomienia uczniów z literaturą, architekturą, malarstwem, muzyką i innymi elementami kultury krajów nauczanego języka, wzmocnieniu ich wewnętrznej motywacji i zapamiętywaniu znaków językowych, które oceniane są przez uczniów jako szczególnie przydatne lub interesujące i mogą być przyswajane w drodze imprintingu. Tematy krajo- i kulturoznawcze mają tym większą wartość motywacyjną, im większa jest ich autentyczność i adekwatność do zainteresowań.

Zjawisku imprintingu sprzyja aktywizowanie uczniów i zwiększanie ich motywacji do nauki. Wysoki poziom motywacji można zapewnić unikając schematów i stosując różnorodne formy pracy. Zapamiętywanie leksyki i zwrotów obcojęzycznych podczas jednokrotnej percepcji może mieć miejsce w trakcie gier i zabaw językowych, konkursów i innych form aktywności językowej. Te formy ćwiczeń łączą emocjonalny stosunek uczniów do wykonywanych zadań z poczuciem praktycznej

przydatności danych elementów języka, a ich skuteczność zapewnia praca pamięci mimowolnej. W pewnych przypadkach coś, co zostało zapamiętane mimo woli, jest przechowywane trwale, podczas gdy treści zapamiętane zgodnie z wolą ulegają zapomnieniu⁹.

Niebagatelny wpływ na zapamiętywanie leksyki ma sposób prowadzenia zajęć przez nauczycieli. Wykorzystywanie naturalnej ciekawości uczniów, ich indywidualnych predyspozycji i uzdolnień może sprzyjać zaistnieniu zjawiska imprintingu. Naturalna ciekawość i pewne napięcie o charakterze emocjonalno-poznawczym mogą być stymulowane w sytuacjach zawierających element trudności i niejasności. Zadania problemowe stawiają uczniom duże wymagania, dlatego też należy zadbać, aby stopień ich trudności nie przerastał możliwości uczniów (co stanowiłoby niepożądany czynnik demotywujący), a ich poprawne wykonanie powinno dawać poczucie sukcesu i wzmacniać motywację¹⁰. Jak słusznie zauważyli W.W. Morkowkin i J.M. Koczniowa, nowy wyraz jest zapamiętywany najbardziej trwale, gdy „вводится в момент острой потребности в нем”¹¹. Stwarzając sytuacje, gdy użycie pewnego wyrazu staje się niezbędne, przy tym dodatkowo w kontekście o zabarwieniu emocjonalnym nauczyciel jest w stanie sprawić, że uczeń natychmiast i na długo zapamięta ten wyraz. Działania takie muszą być w większości przypadków dokładnie przez nauczyciela przemyślane i zaplanowane. Jedynie sporadycznie możliwe jest inicjowanie takich działań w nieprzewidzianych sytuacjach, wynikających z trudnych do przewidzenia wypowiedzi uczniów. Działania takie jednak wymagają od nauczyciela dużych umiejętności (nie tylko językowych) i aby mogły przynieść oczekiwane rezultaty, powinny być podejmowane przez nauczycieli o dużym doświadczeniu.

Zapamiętywanie wyrazów i zwrotów może również następować podświadomie, w rezultacie wielokrotnego ich przeczytania/usłyszenia. Dzieje się tak, gdy uczeń często ma możliwość słuchania wydawanych przez nauczyciela poleceń czy innych sformułowań (prośby, ocena itp.). W związku z tym nauczyciele powinni pamiętać, że oprócz świadomego, często wymagającego znacznego wysiłku zapamiętywania środków językowych, niebagatelne znaczenie ma ich bogata i różnorodna mowa. Częste słuchanie obcojęzycznej mowy pozwala na zapamiętywanie jej elementów i stanowi warunek rozwoju sprawności mówienia.

Aktywność uczniów, ich przygotowanie do zajęć (niekiedy nawet nieoczekiwane ciekawe i poprawne językowo wystąpienia), które zostaną skomentowane przez nauczyciela w sposób akceptujący, może spowodować błyskawiczne i trwale zapamiętanie frazy – komentarza nauczyciela. W ten sposób, już po jednokrotnym usłyszeniu, szczególnie istotnych dla ucznia słów pochwały, zostają one na trwale przez niego zapamiętane. W związku z tym nauczyciel powinien zadbać o bogaty język tych zwrotów. Mogą to być następujące określenia: Ты уже хорошо (превос-

⁹ Z. Włodarski, *Z tajemnic ludzkiej pamięci*, Warszawa 1990, s. 68.

¹⁰ W. Pfeiffer, *Nauka języków obcych. Od praktyki do praktyki*, Poznań 2001, s. 120.

¹¹ *Методика*, под ред. А.А. Леонтьева, Москва 1988, с. 96.

ходно) владеешь русским языком; Ты очень старательно подготовился (приготовился, сделал задание); Ты сделал удивительные успехи в короткий срок.

Należy jednak zauważyć, że niektórzy (najczęściej szczególnie wrażliwi) uczniowie, błyskawicznie zapamiętują nie tylko elementy języka, wyrażające aprobatę, lecz równie szybko i trwale zapamiętują zwroty, którymi nauczyciele określają niezadowolenie z osiągniętych przez nich wyników (postępów) w nauce. Możemy tu przytoczyć następujące zwroty: Ты меня разочаровал; Твои результаты слабые; Я вынужден поставить тебе единицу; Ты сегодня очень плохо отвечал. Раньше я был доволен твоими ответами (твоей работой).

Częściej niż w warunkach szkolnych zjawisko imprintingu obserwujemy w sytuacjach komunikacji z rodzimymi użytkownikami języka. Zainteresowanie uczestnictwem w komunikacji w języku obcym wpływa na automatyczne zapamiętywanie usłyszanych, wypowiedzianych przez obcokrajowca, elementów wypowiedzi (wyrazów, fraz, zdań). Istotne dla komunikacji wyrazy czy zwroty są momentalnie zapamiętywane, gdyż percypujący kojarzą je z istniejącymi już w pamięci elementami języka obcego, a także języka ojczystego. Taki sposób zapamiętywania, na który znaczący wpływ wywiera czynnik motywacyjny, sprawia, że usłyszane elementy języka zostają zapamiętane trwale, a w sytuacji, gdy są potrzebne, zostają natychmiast odnajdywane w pamięci i reprodukowane.

Zjawisko imprintingu jest zazwyczaj ściśle związane z wysokim poziomem motywacji uczniów. Nauczyciel języka obcego powinien pamiętać że kierowanie procesem zapamiętywania nie jest sprawą prostą i wymaga od niego wnikliwej analizy prawidłowości zapamiętywania, szerokiej wiedzy z zakresu psycholingwistyki, fizjologii i neurolingwistyki oraz znacznego doświadczenia dydaktycznego. Kompetentny nauczyciel, skutecznie wspomagający wysiłki pamięciowe ucznia, pomocny w wypracowywaniu skutecznych strategii zapamiętywania, może zmienić jego podejście do nauki, wzmocnić motywację do opanowania języka obcego. Aktywna postawa ucznia jest niezbędna, gdyż nawet najlepsze metody nie zastąpią jego zaangażowania do nauki i mobilizacji do systematycznej pracy.

Dla zwiększania efektywności zapamiętywania leksyki należy stwarzać warunki sprzyjające działaniu imprintingu. Zadanie to można realizować poprzez:

- odpowiedni dobór, preparację i wykorzystanie tekstów (dialogowych i monologowych), zawierających wyraziste, a równocześnie ważne dla komunikacji językowej znaki;
  - graficzne wyróżnianie w materiałach glottodydaktycznych takich znaków;
  - dobór i wykorzystanie nagrań audio- i video, zawierających takie znaki;
  - dobór lub preparację i wykorzystanie materiałów ilustracyjnych, zawierających takie znaki;
  - prezentację powiązanych z tekstem graficznym lub fonicznym kwantów informacji tekstowych lub lingwistycznych, zawierających takie znaki wraz z ich polskimi ekwiwalentami¹²;

¹² Zob. J. Hanzel, *Imprinting jako sposób...*, s. 72.

- aktywizowanie uczniów, wpływające na wzrost poziomu motywacji, zastosowanie różnorodnych, niekiedy nacechowanych emocjonalnie form pracy;
- stosowanie komentarza o charakterze zapewniającym potrzebę akceptacji ucznia, a niekiedy nawet wyrażającego niezadowolenie z jego pracy;
- stwarzanie sytuacji problemowych, sprzyjających powstawaniu pewnego napięcia o charakterze emocjonalno-poznawczym;
- stwarzanie sytuacji, bliskich warunkom naturalnej komunikacji językowej lub jeśli to możliwe warunków realnej komunikacji z native-speakerami. Realizacji tego celu mogą służyć wyjazdy studentów w ramach wymian między współpracującymi uczelniami.

Analiza literatury i wyniki przeprowadzonych ankiet pozwalają stwierdzić, że należy stwarzać warunki do żywiołowego i niekontrolowanego imprintingu zachęcając uczniów i studentów, aby wiele czytali, oglądali filmy i programy telewizyjne, słuchali radia i – oczywiście – kontaktowali się z naturalnymi użytkownikami języka¹³. Możliwości zaistnienia tego procesu są praktycznie nieograniczone, tak jak nieograniczone są możliwości mózgu, którego zasoby w codziennym życiu są tylko częściowo wykorzystywane.

Literatura

- Henzel J., *Imprinting jako sposób przyswajania kwantów informacji tekstowej i lingwistycznej*, [w:] Janaszek K., Gawarkiewicz R. red., *Glottodydaktyczne i kulturowe aspekty komunikacji językowej. Księga jubileuszowa poświęcona 70-leciu profesor Krystyny Iwan*, Rozprawy i Studia Uniwersytetu Szczecińskiego, t. (DCVII) 533, Szczecin 2004
- Lorenz K., *Odwrotna strona zwierciadła: próba historii naturalnej ludzkiego poznania*, tłum. z niem. K. Wolicki, Warszawa 1972
- Włodarski Z., *Z tajemnic ludzkiej pamięci*, Warszawa 1990

¹³ Tamże, s. 70.